

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR, ULARNING MOHIYATI VA QO‘LLANILISHI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Xamrakulov Sabit Salijanovich

*O‘R HX va MU serjantlar tayyorlash oliy maktabi muxandislik tayyorgarligi
sikli boshlig‘i, podpolkovnik, Samarqand shaxri*

Annotasiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ularning mohiyati va qo‘llanilishi haqida keng foydalanish bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiya, pedagogik faoliyat, o‘quvchi, o‘quv fanlar.

Bugun mamlakatimizda istiqlool sharofati tufayli barcha fan sohalarini rivojlangan davlatlarda to‘plangan tajribalar asosida tahlil qilish, o‘rganish va pedagogik jarayonga tatbiq etish davri keldi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Kadrlarni tayyorlash Konsepsiyasi ta’kidlanganidek, yaqin kelajakda “Kadrlar tayyorlash sohasidagi hamkorlikning xalqaro huquqiy bazasi yaratiladi, xalqaro hamkorlikning ustuvor yo‘nalishlari ro‘yobga chiqariladi, xalqaro ta’lim tizimlari rivojlantiriladi”.

Pedagogik texnologiya nazariyasining vujudga kelishi va rivojlanishi tarixiga bir nazar tashlasak. Pedagogik texnologiyaning ilk bor tarkib topishi, uning dastlabki elementlarini hosil bo‘lishi va takomillashuvi juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Bu tabiiy hol hisoblanadi, chunki insoniyat hamma zamonda ham yosh avlodga ta’lim-tarbiya berish bilan shug‘ullanib kelgan, shundan kelib chiqib bu faoliyat sohasi doimo rivojlanish va taraqqiyotni talab qilgan. Shu asosda pedagogik texnologiyalar odamlar ta’lim-tarbiya faoliyati bilan shug‘ullana boshlagan davrdan shakllangan deb hisoblash mumkin.

Burhoniddin Az-Zarjuniy o‘zining “Ta’lim oluvchida ta’lim berish va ta’lim berish yo‘llari” nomli risolasida ilm, kasb-hunar o‘rganishning asosiy shartlari sifatida, eng avvalo, o‘quvchida jiddiy istak, qat’iyat va non (ya’ni oziq-ovqati) bo‘lishi lozimligini, shundan keyin yaxshi muallim hamda yetarlicha vaqt zarurligini yozgan. Bunda ta’lim-tarbiyaning yuqori samaradorligi, avvalo, o‘quvchiga, ya’ni uning jiddiy istagi va qat’iyatiga bog‘liq ekanligi ko‘rsatib o‘tilgani alohida e’tiborga loyiq bo‘lib, bu esa hozirda o‘quvchidagi motivlarning qanchalik mustahkam bo‘lishi hal qiluvchi omil ekanligi to‘g‘risidagi xulosalarning ko‘p asrlar oldin ham hisobga olinganligini tasdiqlaydi.

Hozirda bu tizim uzluksiz ta’lim bosqichlaridan tashkil topgan. Uzluksiz

ta'limning hamma bosqichlariga pedagogik texnologiyalar joriy qilinishi bilan bu tizimning to'liq shakllanishi amalga oshiriladi.

Pedagogik texnologiya ta'lim-tarbiya jarayoni sifatida ishtirokchilarning faoliyatlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonning pirovard maqsadi barkamol insonni shakllantirish va rivojlantirish bo'lib, asosan quyidagilardan tarkib topadi:

- ta'lim-tarbiya berish;

- axborotlarni avloddan-avlodga uzatish;

- mustaqil fikrlashga o'rgatish;

- bilim, ko'nikma, malakalarni o'rgatish va o'zlashtirishga erishish;

- turli metodikalarni qo'llash va takomillashtirish;

- diagnostika, monitoring olib borish;

- ta'lim-tarbiya jarayonida insonparvarlik, xalqparvarlik, mafkuraviy tamoyillarga asoslanish;

- o'quvchining tayyorgarlik darajasini, psixologik, fiziologik, yosh xususiyatlarini, gigiyenik talablarni hisobga olish;

- ta'lim menejmenti, marketingi talablari va xulosalarini, ijtimoiy motivlarini hisobga olish.

Pedagogik faoliyat va uning metodikalari ko'rinishida pedagogik texnologiya o'zini to'liq namoyon qiladi. Pedagogik texnologiya harakatga kelishi va undan ko'zda tutilgan natijaga erishish faqat pedagogik faoliyat jarayonida amalga oshiriladi. Chunki pedagogik texnologiya va pedagogik faoliyat bir-biri bilan uzviy bog'liq tushunchalar hisoblanadi va ularning biri ikkinchisiz o'z ma'nosini va ahamiyatini yo'qotadi.

O'quv fanlarining soni ko'pligini hisobga olganda, pedagogik faoliyatning ko'p qismi xususiy (o'quv fanlari) pedagogik texnologiyalar uchun sarflanadi. Shuning uchun xususiy fanlar darajasidagi pedagogik texnologiyalar ko'proq tarqalgan. Shu aytilganlar asosida pedagogik texnologiya, eng avvalo, pedagogik faoliyat va uning metodikalari ko'rinishida namoyon bo'ladi va rivojlanib boradi, deb hisoblash mumkin.

Turdosh fanlarning ilmiy tadqiqot sohasi sifatida pedagogik texnologiyalarning turli fanlar bilan bog'liqliklari yaqqol ko'rinadi. Pedagogik texnologiya keng ko'lamli ijtimoiy hodisa bo'lib, u ko'p fanlarning tadqiqot obyekti hisoblanadi. Bunda har bir fan o'z maqsad va vazifalariga muvofiq yo'nalishlarda pedagogik texnologiyani chuqur o'rganishi natijasida uni takomillashtirish yo'l-yo'riqlarini belgilab boradi.

Pedagogik texnologiyalar barcha o'quv fanlari bilan bog'liq bo'lib, ularning hamda o'zining muntazam rivojlanib borishini kadrlar tayyorlash orqali ta'minlab turadi.

Pedagogik texnologiyalarning yuqorida aytilgan ko'rinishlarini asosiy

belgilarini aniqlash va umumlashtirgan holda qisqa shaklda ifodalash orqali uning asosiy ta'rifini va boshqa belgilarini aniqlash mumkin.

Shunday qilib, hozirda pedagogik texnologiya ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'lim-tarbiya jarayoni, pedagogik faoliyat va uning metodikalari hamda aloqador fanlarning ilmiy-tadqiqot sohasi ko'rinishlarida mavjud deb hisoblanadi.

Yuqorida aytilgan fikrlar asosida pedagogik texnologiyalarni umumpedagogik, xususiy (o'quv fanlari) va kichik texnologiyalardan iborat uchta darajaga ajratiladi.

Umumpedagogik texnologiya turli darajadagi tizimlarni ifodalaydi. U ayrim hududdagi, tumandagi, ta'lim muassasasidagi yoki ta'limning ayrim pog'onasidagi barcha ta'lim-tarbiya jarayoniga tegishli bo'ladi. Umumpedagogik texnologiya o'z hududi yoki ta'lim muassasasidagi ta'lim-tarbiyaviy maqsadlar, mazmun, vositalar, boshqaruv shakli va usullari, o'quv tarbiya jarayoni ishtirokchilari faoliyatining algoritmlarini belgilaydi.

Xususiy texnologiya ta'lim-tarbiya mazmunining ayrim yo'nalishlarini amalga oshirish usullari va vositalari majmuini o'z ichiga oluvchi pedagogik tizimlarni qamrab oladi. Bunga ayrim fanlarni o'qitish texnologiyalari, rahbarning, o'qituvchining, tarbiyachining va o'quvchining ishlash texnologiyalari kiradi.

Kichik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayonining alohida qismlarini o'z ichiga oladi. U ayrim didaktik va tarbiyaviy masalalarni hal qilish bilan shug'ullanadi. Bularga darslar texnologiyasi, tushunchalarni shakllantirish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va mustaqil ishlash texnologiyalari, ayrim faoliyat turlari va alohida shaxsiy sifatlarni tarbiyalash texnologiyalari, o'quv materiallarini takrorlash, o'zlashtirishni va tarbiyalanganlikni nazorat qilish texnologiyalari hamda ayrim tadbirlarni tashkil qilish va amalga oshirish texnologiyalari kiradi.

Pedagogik texnologiyalarning asosiy yo'nalishlari. Pedagogik texnologiyalarning yo'nalishlari ko'p bo'lib, ulardan ba'zilarini keltirib o'tamiz.

Hozirgi an'anaviy ta'lim. Y.A.Komenskiyning didaktik tamoyillari asosida shakllanib, hozirda maktablarda eng ko'p qo'llanilayotgan sinf-dars tizimidan iborat. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosan shu tizimni turli yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadlarida yaratilib, hozirda rivojlanib bormoqda.

Pedagogik jarayonni takomillashtirish, uni o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar: hamkorlik pedagogikasi, ta'limning insonparvarlikka asoslangan texnologiyasi va boshqalar.

O'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan

pedagogik texnologiyalar. Muammoli ta'lim, o'yinlar, tayanch signallar konspektlar texnologiyalari va boshqalar.

O'quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalarga tabaqalashtirilgan, individuallashtirilgan, dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyalari, ta'limni jamoa usuli, guruhli, kompyuterli ta'lim texnologiyalari kabilar kiradi.

Tabiatga muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar. Bularga o'quvchining tabiiy imkoniyatlari, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlardan to'liq foydalanishni amalga oshirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar kiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari. Bularga o'quvchi shaxsini ijobiy sifatlarini, ayrim sohalaridagi bilimlarni, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari kiradi.

Bulardan tashqari, xususiy (o'quv fanlari), alternativ hamda mualliflik pedagogik texnologiyalari yo'nalishlari ham mavjud.

Shuningdek, hozirda pedagogik texnologiyalarning turli yo'nalishlari mavjud bo'lib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik texnologiyalardir. Bu yo'nalishlarni asosiy xususiyatlari quyidagicha.

Empirik - sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratilgan.

Kognitiv - atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik – yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi bo'lib, optimallashtirgan (bir necha variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ – tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inversion – axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini amlashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ – axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv – axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inklyuziv – o‘qituvchi bilan o‘quvchining o‘zaro munosabatlarida tenglik asosida ta’lim -tarbiya jarayonini tashkil qilish.

Hozirda pedagogik texnologiyaning yuqorida aytilganlardan tashqari mutaxassaslar tomonidan tajriba-sinovlar olib borilayotgan boshqa yo‘nalishlari ham mavjud. Yuqorida pedagogik texnologiyalarni asosiy tushunchalar keltirib o‘tildi. Bundan asosiy ko‘zda tutilgan maqsad shuki, barkamol avlod tarbiyasini o‘z zimmasiga olgan har bir pedagog, ta’lim-tarbiya jarayonida hozirgi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashda yuqori va kutilgan natijaga erishishi shart. Shuning uchun ham pedagogik texnologiyani qaysilarini, qayerda, qanday qo‘llanilishidan xabardor bo‘lishi darkor. Ushbu bobda keltirilgan ma’lumotlar esa ana shu savollarga javob bo‘la oladi.

QO‘LLANILGAN MANBALAR

1. Yo‘ldoshev J., Usmonov A. Pedagogik texnologiya asoslari.T.: “O‘qituvchi”. 2004- yil, 5-bet.
2. T.T.Shoymardonov «Uzluksiz ta’lim tizimida pedagog kadrlar malakasini oshirish va kasbiy faoliyat monitoringini tashkil etish mazmuni» // Uzluksiz ta’lim. –Toshkent, 2014. – № 6. – S. 108.
3. Елашкина Н. В. Инновации в системе высшего образования: проблемы, решения, предложения//Н.В. Елашкина, Р.Ф. Рохвадзе //Актуальные вопросы современной педагогики (II): Материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Уфа, июль 2012 г.). - Уфа: Лето, 2012.
4. Попов С., Белобрагин А. Армейский сборник, № 5, май 2013, С. 27-28
5. Ефремов О.Й., Ровчак П.Й. Педагогические условия формирования межкультурной компетенции офицерских кадров средствами образования//Российский научный журнал. 2012. Н 4 (29). С. 107 - 114.